

242-243; a.mlf., *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân: Ez Firdevst tâ Sa'âdî* (trc. Gulâmhüseyn-i Sadrfâr), Tahran 1368/1989, II, 42; Rızâzâde-i Şafak, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1341/1962, s. 199-201; R. Levy, *An Introduction to Persian Literature*, New York 1969, s. 147-157; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, Tahran 1350/1971, II, 36-44; Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Sûhan ve Sûhanverân*, Tahran 1350/1971, s. 315-322; Safâ, *Genc-i Sûhan*, I, 90-93; a.mlf., *Edebiyyât*, II, 622-626; III, 86-96, 333; IV, 195-198, 244-252; V/1, s. 628-631; Abdülhüseyn-i Zerrîn-kûb, *Seyrî Der Şî'r-i Fârsî*, Tahran 1362/1983, s. 50-51; Hüsrev-i Ferîdver, *Der Bâre-i Edebiyyât ve Nak't-i Edebî*, Tahran 1363/1984, II, 679-680; Zeynelâbidîn-i Mu'temen, *Şî'r u Edeb-i Fârsî*, Tahran 1364 hş., s. 307-310; J. Rypka, *Edebiyyât-ı İrân der Zâmân-ı Selçûkıyyân ve Moğolân* (trc. Ya'kûb-i Ajend), Tahran 1364/1985, s. 50-51; a.mlf. v.dğr., *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân* (trc. Keyhüsrev-i Kişâverzî), Tahran 1370/1991, s. 333; Ehsan Yarshater, *Persian Literature*, Albany 1988, s. 226-248; Hüseyin-i Rezmcü, *Envâ'-ı Edebî ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Meşhed 1372/1993, s. 89-99; Sîrûs-i Şemîsâ, *Envâ'-ı Edebî*, Tahran 1373/1994, s. 240-243; Mensûr Restgâr-i Fesâî, *Envâ'-ı Şî'rî Fârsî*, Şîraz 1373/1994, s. 227-258; Bichr Farès, "Hiciv", *İA*, V/1, s. 474-476; A. Bausani, "Hicjâ", *ElP* (İng.), III, 355-356.

A. NACİ TOKMAK

Türk Edebiyatı. a) Divan Edebiyatı. Divan edebiyatında hiciv mizahın sınırları içinde mütalaa edilmiştir. Başlangıçtan beri kesin sınırlarla belirlenememiş olan latife, mutâyebe, mülâfaze, hezl, ta'riz, zem, şetm, kadh gibi hepsi birer söz sanatı kabul edilen manzumeler de hicivle derece derece bağlantılıdır. Mizahla ilgili bu tür terim ve kavram kargaşasına açıklık getirmek üzere yapılan bir tasnife göre hiciv sadece yergi karşılığında kullanılıp bunun içerisinde yer alan ta'riz satasma ve taşlamaya, tehzil alay ederek küçük düşürmeye, zem kınamaya, şetm ve kadh da sövmeye karşılık gösterilmiştir (Levend, *TDAY Belleten* [1970], s. 40; Mengi, *JTS*, XX [1996], s. 126). Divan edebiyatında kişi, kurum ve olayların yerildiği hicivler kaside, gazel, kıta, murabba, muhammes gibi nazım şekilleriyle yazılmıştır. Bu tür manzumelere **hicviyye**, hiciv yazarlara **hecâ-gû** veya **heccâv** denilmiştir.

Klasik Türk şiirinde hiciv mücerret (temsilî) ve müşahhas (hakikî) mânada iki açıdan ele alınabilir. Mücerret mânasıyla hiciv, klasik şiirin odağında yer alan aşk ile yakından ilgilidir. Âşık ile rakip arasındaki mücadele tam bir hiciv atmosferinde cereyan eder. Kendini âşık kabul eden şair, sevgilinin diğer âşığı olan rakip hakkında daima olumsuz düşüncelere sahiptir ve her fırsatta onu hicveder. Âşık tarafın-

dan genellikle "adû, a'dâ" (düşman) ve "gayr, ağıyâr" (başkası, yabancılar) gibi isimler altında anılan rakibin hicvedilişinde ona pek çok olumsuz özellikler yakıştırılması klasik şiirin genel karakterlerindendir. Tasavvufî şiirlerde Hak âşığının karşısında mâsivâ, rindâne şiirlerde rindin karşısında zâhid (sofu) âşık-rakip çekişmesini devam ettirir; burada mâsivâ ve zâhid hicvedilir. Ancak daha ziyade gazelerde görülen bu ifadelerin geçtiği manzumeler edebî bir tür olarak hicviye kabul edilmez.

Müşahhas mânasıyla hiciv gerçek kişilere yönelik olup söz konusu kişiyi kötüleme ve küçük düşürme amacıyla yazılır. Bu yönüyle sözlü saldırı demek olan müşahhas hicivde insan onurunu inciten mübalağalı ifadeler ve gerçeklerin ters yüz edilmesi söz konusudur. Bununla birlikte bu tür hicivler sayesinde halk çeşitli dertlerini, sıkıntılarını, öfke ve isyanlarını dile getirmek suretiyle rahatlar. Toplumun reaksiyonlarına uygun olarak birtakım sıkıntılardan akisler taşıyan, yazılmasa da söz halinde ağızdan ağıza dolaşan hicivler, çok defa mazlum halkın zalimden intikam alma arzusunu da tatmin eder.

Klasik Türk şairleri hicviyelerinde genellikle mahlas kullanmamış ve hicivci kimliklerini şair kimliklerinden ayrı tutmaya gayret ederek hicviyelerini divanlarına almamışlardır. Bunun sebepleri arasında hicvin bir küfür sözü gibi algılanması, şairlerin bu tür sözleri kayda değer bulmamaları veya onun getireceği tehlikelerden çekinmeleri sayılabilir. Fakat toplum nazarında düşecekleri kötü duruma, karşılaşacakları tepkiye rağmen hicviyelerini kaydeden, hatta onları bir mecma haline getiren şairler de vardır.

Divan şiirinde hicvin konusu, herkese ve her şeye uyarlanabilecek kalıplaşmış özellikler etrafında yoğunlaşır. Hicvedilecek kişinin, olayın, kurumun yahut toplumun hicve değer olup olmadığına bakılmaz. Şair için şahsî kinler, nefret ve öfkeler, duyulan ıstıraplar ve uğranılan acılar hiciv için yeterli sebeplerdir. Bu durumda aynı hiciv herkes için geçerli olabilir. Nitekim bir heccâvin kızdığı bir kimseyi tehdit ederken söylediği, "Benim tamamlanmış bir hiciv divanım vardır, yalnızca hicvedilecek kişinin adı boş bırakılmıştır, oraya senin adını yazar, rezil ederim" sözü de bunu gösterir.

Hiciv daha çok methin karşılığı olarak görüldüğünden hicviyeler de methiyeler gibi genellikle kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Ancak diğer nazım şekilleriyle ya-

zılan hicviyelere de rastlanır. Klasik Türk şiirinin bilinen ilk hiciv eseri olan Şeyhî'nin *Harnâme*'si mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Fabl özellikleri taşıyan 126 beyitlik bu mesnevîde başından geçen bir soygun olayını anlatan Şeyhî, eserin sonunda varını yoğunu kaybettiğini ve padişahın adalet istediğini ifade eder.

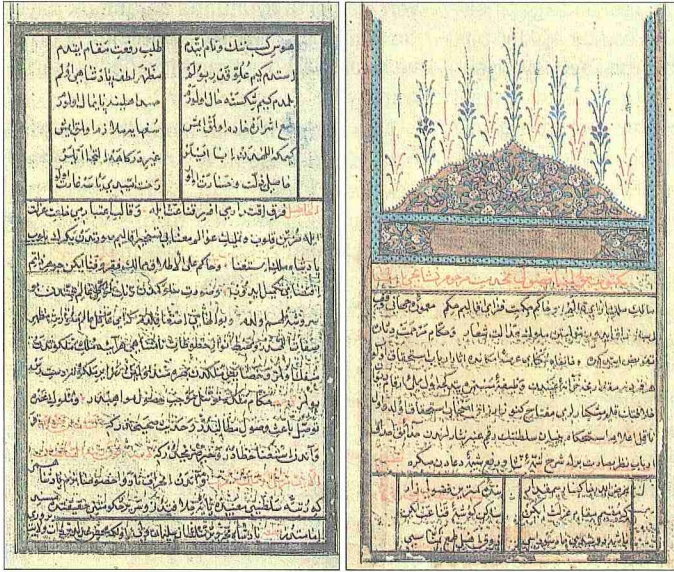
Harnâme adını taşıyan diğer bir hiciv eserini de Molla Lutfî yazmıştır. Devlet bürokrasisindeki aksaklıkları ele alan eser "har" (eşek) kelimesinin geçtiği deyim ve tabirlerle teşkil edilmiştir. Sade bir dille çağının sosyal ve kültürel ortamını eleştirerek kişileri ve kurumları hicveden Lutfî'nin *Harnâme*'si dokuz varaklık küçük bir risâledir. Fâtih Sultan Mehmed devri müderrislerinden Mevlânâ Uslu ile (Uslu Şücâ, Şücâuddin İlyas) devrin vezirleri arasında bir münazara şeklinde kurulan eserde yer yer bazı manzum parçalar da bulunmaktadır.

Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme*'si divan edebiyatında sosyal bir eleştiri eseri kabul edilir. Şairin Bağdat'ta kendisine tahsis edilen maaşı alamaması üzerine İstanbul'da bulunan Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye yazdığı bu mektupta devrin taşra bürokrasisi hicvedilmektedir. Nesir olarak kaleme alınan bazı eserlerde ve özellikle tezkirelerde de hiciv parçalarına rastlanmaktadır. Bu tür malzeme en çok Latîfî'nin kaleme aldığı tezkirede bulunur.

Divan edebiyatında hicvin en güzel örneklerinden birini Bağdatlı Rûhî vermiştir. Onun on yedi bentlik "Terķib-i Bend"i, XVI. yüzyıl toplum düzenindeki çarpıklıkların ve taşra yönetimi teşkilâtının her açıdan hicvedildiği bir eserdir. Bu şiir yazıldığı dönemden itibaren pek çok şair tarafından taklit edilmiş ve yüz yıllar boyunca toplum düzenini yeren aynı muhtevada manzumelerin yazılmasına sebep olmuştur.

XVII. yüzyıl hiciv türünün geliştiği bir dönemdir. Bunun bir sebebi toplum yapısında gittikçe artan yozlaşma, diğer sebebi de şiir zevkinin geniş kitleler arasında yaygınlaşmasıdır. Bu yüzyılda yaşayan Güftî, Türk edebiyatı tarihinin tek manzum tezkiresi olan *Teşrifâtü's-suarâ*'sında başta kendisi olmak üzere birçoğu önemli makamlarda bulunan şairleri hicvetmiştir.

Divan şiirinde kişileri hedef alan, gerçek anlamda hiciv tanımına uyan manzumeler bu türün üstadı sayılan Nefî ta-

Fuzûlî'nin Hiciv edebiyatının eski örneklerinden biri olan *Şikâyetnâme*'sinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 472/1)

rafından yazılmıştır. Hiciviyelerini derlediği *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinde mizahî eleştirilerden itham, tehdit, sövgü ve müstehcenlik derecesinde küfürlere varan her seviyede hiciv yer alır. Onun zarif hicivleri arasında Tâhir Efendi ve Şeyhülislâm Yahyâ'ya verdiği karşılıkları en meşhur olanlardır. Nefî, çağının sanatçılarından başlayarak devlet büyükleri, âlimler, devrin ünlüleri ve ileri gelenlerinden oluşan pek çok insan hakkında hicviyeler söylemiş veya yazmıştır. Bununla birlikte hicvettiği insanların içtimaî mevkilerini ve sanatkâr kişiliklerini de fazla zedelememeye dikkat etmiştir. Meselâ bütün taşkın öfkesine ve sık sık hicvetme ihtiyacı duymasına rağmen Mantıkî, Kafzâde Fâizî, Nev'îzâde Atâî, Ganizâde Mehmed Nâdirî, Riyâzî, Azmizâde Mustafa Hâletî gibi söz erbabını sadece yermekle yetinmiş, onları başkaları için kullandığı müstehcen küfürler ve edep dışı ifadelerle hicvetmemiştir. Nefî'nin hicvettiği şairlerin kendisine cevap verdikleri biliniyorsa da divanlarda hicviyelere yer verilmesi hoş karşılanmadığından bu manzumelerden pek çoğu unutulmuştur. Nefî gibi bir hiciv ustasının yetişmiş olması Türk hicvinin gelişip genişlemesine yol açmış, onun sayesinde hiciv sonraki dönemin edebî muhiti içinde önemli bir yere sahip olmuştur.

XVIII. yüzyılın başlarında yazılan bazı eserlerde doğrudan doğruya hicviye olmamakla birlikte topluma ve kişilere yönelik yergilere rastlanmaktadır. Nâbî'nin *Hayriyye*'si bu tür eserlerden biridir.

Hiciv, özellikle Nefî'den sonra divan şairlerince bir hayli yaygınlaştırılmışsa da

hiçbir dönemde Haşmet ve çevresindekilerle (Koca Râgıp Paşa, Fitnat Hanım) Seyyid Osman Sürûrî ve çevresindekiler (Vehbî vb.) arasında vuku bulan atışmaların canlılığına erişememiştir. Heccâv lakabını ve şöhretini hiciv ve nükteleri sayesinde elde eden Haşmet hicivde pervasızlığı, her önüne çıkana yermekten zevk alışı yüzünden ömrünü Bursa ve Rodos'ta sürgünde geçirmiştir.

Divanında değişik seviyelerde hezl ve hiciv manzumeleri bulunan bir diğer şair de Tokatlı Ebûbekir Kânî'dir. Secili bir üslûpla kaleme aldığı mektuplarında da sık sık hicve başvuran Kânî'nin bu tarzdaki en önemli eseri *Hirrenâme*'sidir. Kedilerin, maceralarını kediler şahına anlatmalarından ibaret olan *Hirrenâme* süslü bir nesirle münşeât tarzında kaleme alınmıştır. Şair eserinde bozuk işleyen devlet çarkının eleştirisi, yozlaşan genel kabul-lerin yerilmesi gibi daha çok münşeât türüne uygun konuları hükümdara sunulacak bir arıza çerçevesinde başarıyla dile getirmiştir.

Divan edebiyatında hicve en yakın tür, mizahla beslenerek zaman zaman kişilere ve kurumlara yönelik eleştiriler getiren, kaba şaka ve alayların yer aldığı hezldir (bk. HEZL). Bu tarzın önde gelen isimlerinden Sürûrî gerek tarih manzumelerinde gerekse diğer şiirlerinde sık sık hicve de yer verir. *Hezliyyât-ı Sürûrî*'de şairin çağdaşı olan pek çok kişinin adı bir hiciv atmosferi içinde anılmıştır.

Eserlerinde hiciv yollu kaba şaka, iğrenç yermeye, sövmeye, taşlamaya ve kınamaya yer veren şairler ve eserleri şöylece sıralanabilir: Deli Birader (ö. 1535), *Dâfiu'l-gu-*

mûm ve râfiu'l-hümûm (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3226, 3629); Nihâfî Câfer Çelebi, *Hiciv ve Hezliyyât* (Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 154; Köprülüzâde M. Fuad, sy. 62 [1928], s. 185-187); Kılıççızâde İshak Çelebi, *Hiciv ve Hezliyyât* (Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 154); Veysî, *Hicviyye* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2309); Fehîm-i Kadîm, *Şehrengîz* (İÜ Ktp., TY, nr. 2932, vr. 60^a-64^b); Tarzî Mehmed, *Vasiyetnâme* (İÜ Ktp., TY, nr. 3005; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4967) ve *Zillennâme* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4967); Bahâî-i Küfrî, *Ahkâm-ı Külliyye* (mensur, a.g.e., s. 154); Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hiciv ve Hezliyyât* (Ali Canib [Yöntem], II [1928], s. 103-129); Kâmî, *Şerh-i Hicviyyât-ı Mû'min Şâhî* (İÜ Ktp., TY, nr. 957, 3432; Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 315); Süleyman Fâik, *Mecmua* (İÜ Ktp., TY, nr. 9577); İzzet Molla, *Mihnet-i Keşân* (İstanbul 1852); Bayburtlu Zihni, *Hiciv ve Hezliyyât* (*Sergüzeştname*'si içinde, İÜ Ktp., TY, nr. 9601). Bunların dışında divan şairleri arasında hiciv vadisinde manzumeler söylemiş daha pek çok şair vardır. Özellikle latife ve hezliyyât mecmuaları içinde çok sayıda hiciv türü manzumeye rastlamak mümkündür. Divan şairlerinin kendilerine iyi davranmayan, haklarını vermeyen veya gasbeden devlet adamlarını ve hoş geçinemedikleri kişileri hicvettikleri göz önünde bulundurulursa günümüze intikal eden hiciv miktarının çok az olduğu anlaşılır. Hicvin kovuşturma sebebi olması, hiciv şairlerinin görevden uzaklaştırılmaları, sürgün ve hatta idam cezasına çarptırılmaları bu tür şiirlerin yalnızca dost meclislerinde okunmasına yol açmış ve yazıya geçirilmesini engellemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 512-521; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 148-155; a.mlf., "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *TDAY Belleten* (1971), s. 37-45; S. Sıtkı Bilmen, *Nefî ve Sihâm-ı Kaza'sı*, İstanbul 1943; Zafer Arıkbâğ - Dündar Akünal, *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah Şiirleri*, İstanbul 1944; Hilmi Yücebaş, *Hiciv Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1961, s. 3-7; F. Kadri Tımurtaş, *Harnâme*, İstanbul 1971, s. 5-14; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügati* (nşr. Edib Kürkcüoğlu), İstanbul 1973, s. 53-54; Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 193-194, 257-266; a.mlf., "Fuzûlî'nin Mektupları", *TDED*, II/3-4 (1948), s. 245-266; Orhan Şaik Gökyay, *Molla Lûtfî*, Ankara 1987, s. 26-29; a.mlf., *Eski, Yeni ve Ötesi*, İstanbul 1995, s. 383-406; a.mlf., "Tokatlı Molla Lûtfî'nin Harnâmesi", *Türk Folkloru Belleten*, sy. 1, İstanbul 1986, s. 155-182; Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük*

Temsilcisi Nâbî, Ankara 1987, s. 8-20; a.mlf., "Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları", *TÜBA*, XX (1996), s. 126-132; Mustafa Apaydın, *Türk Hiciv Edebiyatında Ziya Paşa* (doktora tezi, 1993, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 16-18; Mehmet Arslan – İ. Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyyatı*, Sivas 1994, s. 22-24, 32-44; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995, s. 251-252; Ahmet Atillâ Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplelerinden Süfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996, s. 1-11; Ali Cânib [Yöntem], "Reis-i Şâirân Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi", *TM*, II (1928), s. 103-129; Köprülüzâde M. Fuad, "Nihâli", *Yeni Mecmua*, sy. 62, İstanbul 1928, s. 185-187; Nihal Atsız, "Koca Ragıp Paşa, Haşmet ve Fitnat", *Çınaraltı*, sy. 3, İstanbul 1941, s. 5-6; Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *DTCFD*, XXIX/1-4 (1979), s. 31-37; Halil Erdoğan Cengiz, "Nef'i'nin Kirli Nigârı", *TT*, XVI/93 (1991), s. 39-43; Metin Akar, "Bir Hiciv Dolayısıyla", *TK*, XXXII/372 (1994), s. 243-245; Pakalın, I, 814; "Hiciv", *TA*, XIX, 221-222; Bichr Farès, "Hiciv", *İA*, V/1, s. 473-475; Fahir İz, "Hidja", *EI²* (İng.), III, 356-358; Rekin Ertem, "Hiciv", *TDEA*, IV, 223-224.

İSKENDER PALA – METİN AKKUŞ

b) Halk Edebiyatı. Türk halk edebiyatında hiciv örnekleri genellikle manzumdur. "Taşlama" adını alan bu manzumelerde nazım biçimi olarak daha çok koşma, bazan da semâi kullanılır. Şiirlerinde bu türe ağırlıklı olarak yer verenlerin başında Dertli, Seyrânî ve Ruhsatî gelmektedir. Halk şairleri, diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi taşlamada da sevgilinin vefasızlığından rüşvete, adam kayırmaktan cahilliğe ve yalancılığa kadar çeşitli olumsuzlukları dile getirirken gerçekçiliği ve samimiyeti ön planda tutmuşlar, kadınları, zalim memurları, zenginleri, softaları, hile yapan esnafı, devlet ricâlini hatta sadrazamı bile ağır bir dille hicvetmişlerdir.

Alevî şairleri, diğer halk şairlerinin işledikleri konular yanında özellikle münkirleri, münâfıkları, softaları ve ahlâkî düşkünlükleri, hatta kendi zümrelerini dahi hicvetmişlerdir. Bektaşî şairleri tarafından yazılan nefeslerde de zaman zaman hicivlere yer verilmiştir (örnekler için bk. Gölpinarlı, s. 216, 218-220 vd.).

Halk edebiyatında önemli bir yeri olan atışma geleneği çok defa taşlama türü üzerine kurulmuştur. Saz şairleri atışmalarda, başta birbirlerinin beğenmedikleri davranışları olmak üzere toplumda gördükleri aksaklık ve yanlışlıkları hicvederler. Bu karşılaşmalarda âşıklar önce sazlarına düzen verip birer "divan" ile meclisi açar, daha sonra "tekellüm", "bulmaca" (muamma), "takılmaca" ve "taşlama" fasıllarına geçerler. Atışmalar daha çok

soru-cevap ve tartışma şeklinde geçmekle beraber yarışma süresince âşıklar birbirlerinin açık taraflarını yakalamaya, yekdiğerini mat etmeye (bağlamaya) çalışır ve bunun sonucu olarak da birbirlerini, çok defa da fert ve toplum hayatında genel ahlâk anlayışına ters düşen yönleri hicvetmeye yönelirler. Atışmalarda hicvin dozu bazan yükselir. Ayrıca âşık hikâyecilerin fasıl esnasında okudukları parçalar arasında yer alan destanlar da genellikle taşlamadan oluşan mizahî manzumelerdir.

Cumhuriyet döneminde saz şairlerinin hemen tamamında taşlama örneklerine rastlanmakla beraber bu alanda ön plana çıkan isim Abdürrahim Karakoç'tur. Abdülvahap Kocaman ve Şemsi Belli de bu dönemde taşlama türünde örnekler vermiş önemli isimlerdir.

Başta Nasreddin Hoca, İncili Çavuş ve Bektaşî fıkraları olmak üzere pek çok fıkra bencil, hilekâr, rüşvetçi, hamiyetsiz, tamahkâr, kavgacı, zorba, geçimsiz, dedikoducu, hırsız, dolandırıcı, haddini bilmez, arsız âşık, gurur ve kibir sahibi tipler tenkit, alay, istihza ve özellikle hiciv konusu olurlar. Fıkraların tezat bölümünde yer alan tartışma gülmenin yanında istihzanın, hicvin ve hikmetli bir sözün ortaya çıkmasını da sağlar. Atasözlerinde de fert ve toplum hayatında görülen çeşitli eksik ve yanlışlıklar etkili bir biçimde hicvedilmiştir.

Geleneksel Türk tiyatrosunda, özellikle Karagöz ve orta oyununda toplumun genel anlayışına ters düşen tiplerin hicvedildiği görülmektedir. Karagöz, devlet otoritesine ve kanunlara saygılı olmakla beraber zorbalık, rüşvet, aç gözlülük gibi kusurları; ukalâlık, dalkavukluk, hasislik, kurnazlık, sahte kahramanlık, menfaat düşkünlüğü gibi olumsuz tavırları ustaca hicvetmiştir. Karagöz'ün taşlamalarından padişahlar dışında hiç kimse kurtulamamış, onun sadrazamı bile yargılayıp Yedikule Zindanı'na kapatması devlet yetkilileri tarafından da hoşgörülle karşılanmıştır (Enault, s. 367). Karagöz repertuarında özellikle Mandıra, Çeşme, Kanlı Nigâr ve Meyhâne oyunlarında içtimâî hiciv önemli bir yer tutar. Bahçe, Aptal Bekçi, Hamam, Yalova Safası oyunlarında ise entrika karmaşık bir hal alır ve toplum vicdanını inciten olaylara karşı hiciv daha da keskinleşir. Karagöz'deki bütün tenkitlerin en önemli ortak yanının gülünçleştirme olması Karagöz'ün bir yönüyle de hiciv oyunu olduğunu gösterir. Geleneksel Türk tiyatrosu içinde önemli bir

yeri olan orta oyununda da günlük hayatın gülünçleştirilerek anlatıldığı, içtimâî ve siyasî bazı olayların hicvedildiği görülmektedir.

Aynı türün diğer bir kolu olan meddah hikâyelerinde ise hiciv unsuru yok denecek kadar azdır. Kâşifi, meddahlarda bulunmaması gereken otuz özelliği sıralarken azarlayıcı olmak, uygunsuz sözler söylemek, alay etmek, müslüman kardeşinin dedikodusunu yapmak gibi hususlara yer vermiş (Nutku, s. 57), meddahların hikâye anlatma töresini sekiz madde halinde sıralarken de alaylı ve kırıcı sözler sarfetmemeleri gerektiği üzerinde durmuştur (a.g.e., s. 65). Bunun sonucu olarak meddahlar hicve gerek kalmadan daha çok taklit yoluyla mizaha yönelmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Enault, *Constantinople et la Turquie*, Paris 1855, s. 367; Wanda, *Souvenirs anecdotiques sur la Turquie (1820-1870)* Karagueuz, Paris 1884, s. 271-278; Sabri Esat Siyavuşgil, *Karagöz*, İstanbul 1941, s. 123-124, 132; Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, İstanbul 1945, s. 110-117; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, tür.yer.; Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul 1963, s. 81-82; Abdülhak Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 204 vd.; İlhan Bağöz, "Taşlamalar", *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968, s. 131-141; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1968, I, 37-39; Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu-Kukla-Karagöz-Ortaoyunu*, Ankara 1969, s. 306, 311-312; a.mlf., "Karagöz, Mimuz ve Reich", *TDI*, XII/144 (1963), s. 820; a.mlf., "Karagöz ve Ortaoyunu Fasıl Dağarcığı", a.e., XV/173 (1966), s. 331-332; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara, ts., s. 57, 62, 65; İsmail Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul 1974, s. 115-130 vd.; Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara 1976, s. 6-7; Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 117-118, 266; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 322-327, 339-340; Abdurrahim Karakoç, *Vur Emri*, Ankara 1984, s. 91-239 (Taşlamalar); Muhittin Sevilen, *Karagöz*, Ankara 1986, tür.yer.; Ensar Aslan, *Çıldırli Âşık Şenlik: Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, Diyarbakır 1992, s. 96; Muhan Bali, "Âşık Karşılaşmaları-Atışmalar ve Bugünkü Durumu", *TFA*, XVI/315 (1975), s. 7459.

NURETTİN ALBAYRAK

c) Yeni Türk Edebiyatı. Batılılaşma dönemi Türk edebiyatının gelenekten ayrılan ilk hiciv türü örneği Ziyâ Paşa'nın *Zafernâme Şerhi*'dir. Tarihsiz birkaç taş baskısı bulunan ve ilk basımının 1869-1870 yıllarında olduğu tahmin edilen *Zafernâme Şerhi*'nde, Tanzimat sonrası diğer edebî tür ve şekillerde olduğu gibi Os-